

II. Okres humanistyczny w filozofii starożytnej – Problem istoty człowieka

1. Początki filozofii moralnej (etyki)

A) Rozróżnienie

- *postępowanie* moralne;
- **przekonania** moralne;
- **filozofia** moralna

punkt wyjścia, od którego zaczyna filozofia moralna – tak samo jak punktem wyjścia filozofii kosmosu było to, czego dostarczała tradycja (mitologia) i doświadczenie zmysłowe

do jej powstania koniecznym jest ustalenie co jest istotą (naturą) człowieka i czym różni się ona od istoty innych bytów

B) Refleksja etyczna - do jej pobudzenia najbardziej przyczynili się:

- - **Homer** (charaktery i typy ludzkie w jego poematach);
- - poeci VII w. p.n.e. – **Solon** i **Fokilides** (dzięki ich sentencjom, z których wyłania się norma sprawiedliwej miary/ umiaru, jako podstawa mądrego życia i szczęścia);
- - **Siedmiu Mędrców** (listy sentencji dotyczących postępowania moralnego);
- - **Sofiści**

Czynniki te **nie stanowiły jeszcze filozofii moralnej** – albo ze względu na ich intuicyjny i niesystemowy charakter (= brak spójności poglądów + brak określenia istoty człowieka), albo z powodu niejasnego lub błędnego określenia natury człowieka.

C) Sofiści

- znaczenie terminu *sofista*:

- pierwotne: *mędrzec/ znawca/ posiadacz wiedzy*;
- w dzisiejszej mowie potocznej: *osoba posługująca się podstępными rozumowaniami*, aby osłabić i ukryć prawdę, a wzmocnić fałsz (przybierając go w pozory prawdy) [→ Sokrates (?)/ Platon i Ksenofont/ Arystoteles]

Przyczyny powstania sofistyki

- *wzajemnie znoszące się rezultaty filozofii przyrody* [dominujące w spekulacjach sofistów stały się: etyka, polityka, retoryka, sztuka, język, religia, wychowanie – to, co dziś określa się mianem KULTURY HUMANISTYCZNEJ];
- *rozwój handlu* [konfrontacja zwyczajów i praw helleńskich ze zwyczajami i prawami innych ludów → relatywizm];
- *kryzys arystokracji i wzrost władzy demosu* [potrzeba nauczycieli dla tych, którzy chcieli brać aktywny udział w życiu politycznym];

Krytyka sofistyki

- Platon (jako przedstawiciel arystokracji): *arete* (cnota) jest przywilejem krwi i urodzenia/ [Sofiści: *arete* opiera się *nie na szlachectwie, lecz na wiedzy; jest biegłością, którą można nabyć*];
 - *praktyczny charakter* sofistyki;
 - pobieranie *opłat* za nauki;
 - stosowanie metody *empiryczno-indukcyjnej*, zamiast dedukcyjnej [jednakże – sam przedmiot ich filozofii wymuszał tą metodę i jej praktyczny charakter].
- } uważano to za moralną degradację

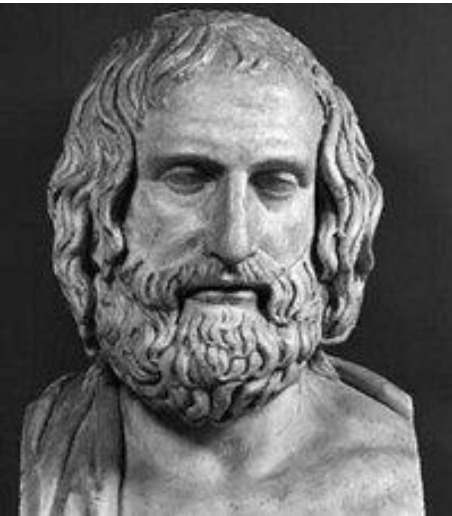
Przedstawiciele sofistyki

Sofistyka nie była jednolitym nurtem – stanowiła zespół niezależnych wysiłków zmierzających do zaspokojenia *potrzeb społeczeństwa przeobrażającego się ku demokracji*.

Grupy / typy sofistów:

- - *mistrzowie pierwszego pokolenia* (Protagoras, Gorgiasz);
- - *eryści* – wykorzystujący metodę sofistyczną do prowadzenia sporów bez względu na to, gdzie leży prawda;
- - „*sofiści-politycy*” – wykorzystujący sofistyczną metodę prowadzenia sporów do zdobycia władzy politycznej.

1. Protagoras

- ur. ok. 491/81 p.n.e. – 410 p.n.e.;
- pochodził z Abdery, w Tracji;
- jak większość sofistów podróżował po miastach greckich, wiele razy przebywał w Atenach, gdzie odnosił wspaniałe sukcesy u publiczności;
- wysoko cenili go także politycy – Perykles powierzył mu zadanie przygotowania ustawodawstwa dla nowej kolonii w Thuriori;
- głównym dziełem Protagorasa miał być traktat „O prawdzie”, który prawdopodobnie nosił podtytuł „Mowy obalające”;
- obok tego dzieła ważne miejsce w twórczości Protagorasa zajmowało także pismo pt. „Antylogie”, które zawierało metodę prowadzenia dyskusji przez tego sofistę.

A) Zasada „*homo mensura*”

Podstawowym twierdzeniem Protagorasa był aksjomat: *człowiek jest miarą wszystkich rzeczy, istniejących, że istnieją, i nieistniejących, że nie istnieją.*

- przez „miarę” Protagoras rozumiał normę sądu, przez rzeczy natomiast wszystkie fakty w ogóle;
- zasada ta oznacza: **nie istnieje żadne absolutne kryterium** odróżniania bytu od niebytu, prawdy od fałszu i w ogóle jakichkolwiek wartości;
- kryterium to jest jedynie względne – **jest nim jednostkowy człowiek.**

B) Zasada dwóch sprzecznych sądów i jej zastosowanie (*‘Antylogie’* – rozwinięcie zasady „*homo mensura*”)

- o każdej rzeczy istnieją **dwa sądy wzajemnie sprzeczne** – o wszystkich można coś stwierdzić i temu zaprzeczyć, czyli przytaczać racje, które wzajemnie się znoszą;
- zastosowanie zasady: dostarczenie uczniowi **broni przydatnej we wszystkich sporach**, które mogą się pojawić w życiu społeczno-politycznym;
- bronią tą była zasadniczo **antylogia** albo **kontrowersja** – przeciwstawianie sobie różnych twierdzeń na dany temat, a następnie **próba uczynienia wybranego argumentu „silniejszym”**.

(!) W każdej zatem sprawie – **szczególnie w tych dotyczących życia etyczno-politycznego** – można przytaczać argumenty za i przeciw danemu pogładowi.

Nie oznacza to, iż Protagoras uczył jak sprawnie kłamać i oszukiwać, był raczej **prototypem współczesnych specjalistów od PR.**

C) Znaczenie terminu cnota (*arete*)

Nie chodzi tu o rozumienie tego terminu, jakie ugruntowało chrześcijaństwo, lecz o *biegłość zwłaszcza w publicznych wystąpieniach*, wobec sądów i na zgromadzeniach.

Cyt. (Platon „*Protagoras*”): *Moje nauczanie ma na oku zręczności zarówno w sprawach prywatnych – czyli jak najlepiej zarządzać własnym domem, jak i w sprawach publicznych – to znaczy jak stać się w najwyższym stopniu biegłym w kierowaniu sprawami publicznymi, i w czynach i w słowach.*

D) Ograniczenie znaczenia zasady „*homo mensura*”

- z jednej strony prawdą jest, iż *nie istnieją żadne bezwzględne wartości moralne* (= absolutne dobro i zło);
- jednakże: *zawsze istnieje coś, co (w danej sytuacji) jest bardziej użyteczne* (= bardziej odpowiednie i dlatego bardziej korzystne);

Mędrcom jest nie ten, kto „zna” nieistniejące wartości absolutne, lecz ten, który *poznaje coś, co jest relatywnie bardziej pożyteczne i potrafi wprowadzić to w życie.*

Wnioski:

- dobrem/ złem jest odpowiednio to, co w danych okolicznościach użyteczne lub szkodliwe;
 - każdy człowiek jest miarą prawdy i fałszu, *nie jest natomiast miarą tego, co pożyteczne lub szkodliwe* (tj.: człowiek – miernik prawdy/ fałszu; pożyteczność – miernik dla człowieka);
- (!) Protogoras przyznaje użyteczności *wartość obiektywną* (aczkolwiek *nie absolutną*).

E) Stanowisko wobec bogów

Protagoras *powstrzymał się od stwierdzenia* tego, czy bogowie istnieją, czy też nie istnieją.

Prawdopodobnie ze stanowiska swej metody antylogii wysuwał *argumenty zarówno za jak i przeciw istnieniu bogów czy też możliwości ich poznania* (czyli tak jak w kontekście innych zagadnień).

↓
agnostycyzm teologiczny

Współczesne stanowiska:

- **teizm;**
- **deizm;**
- **agnostycyzm;**
- **ateizm;**
- **antyteizm (?)**.

różnią się co do odpowiedzi na pytanie: czy *Bóg istnieje i czy sprawia opatrzność nad stworzonym światem*

2. Gorgiasz

- ur. ok. 480 p.n.e. – 385 p.n.e.;
- pochodził z Leontinoi na Sycylii;
- był uczniem Empedoklesa
- podobnie jak Protagoras podróżował po wszystkich miastach greckich, i przebywał naturalnie także w Atenach [nie tylko w roli filozofa – w 427 wysłany do Aten jako ambasador swego miasta, by uzyskać pomoc wojskową przeciw Syrakuzom];
- w Atenach zawarł wiele znajomości z ludźmi bogatymi i wpływowymi; sam też wywarł wpływ na sprawy bieżące Aten przez swoją siłę wymowy;
- najważniejszym dziełem Gorgiasza było „O naturze albo o niebycie” – manifest starożytnego nihilizmu;
- spośród innych dzieł o których dziś wiemy, najważniejszymi były: „Pochwała Heleny” i „Obrona Palamedesa”.

A) Gorgiasz vs. Protagoras

- **Protagoras**: wyszedł od *relatywizmu* i na nim nadbudowywał metodę antylogii; prawda istniała dla niego jako *prawda względna* (= w sensie: wszystko jest prawdziwe [= użyteczne], jeśli wydaje się takim danemu człowiekowi w danych okolicznościach);
- **Gorgiasz**: wychodzi od stanowiska *nihilizmu* – prawda w ogóle nie istnieje i wszystko jest fałszem, tzn. *nie istnieją nie tylko obiektywne wartości absolutne, ale nawet obiektywne wartości względne*.

B) „O naturze albo o niebycie” – zanegowanie prawdy

Jego główne dzieło miało być *systematycznym i radykalnym odwróceniem filozofii przyrody* – zwłaszcza eleatyizmu. Bronił on w nim następujących (powiązanych ze sobą) trzech tez:

1. *Nie istnieje byt* [tzn. nic nie istnieje].
2. *Gdyby nawet byt istniał, nie mógłby być poznany.*
3. *Gdyby nawet uznać, że mógłby być poznany, nie mógłby być przekazany ani wyjaśniony innym.*

Ad 1. Tego, że nic nie istnieje, Gorgiasz dowodzi *przeciwstawiając sobie koncepcje, jakie filozofowie przyrody głosili w odniesieniu do bytu* – a które się tym cechują, iż się wzajemnie znoszą (= dowodzą tym samym niemożliwości bytu, który był przedmiotem ich dociekań).

Ad 2. **Parmenides**: związek bytu z myślą jest strukturalnie nierozzerwalny (stąd też jego racjonalizm i metoda dedukcyjna); *byt i myśl są tym samym* – tzn. myśl jest zawsze myślą o bycie, i odwrotnie: nie-bytu nie można pomyśleć.

Gorgiasz: Nie ma zgodności (jak chcieli eleaci) między bytem a myślą – *można bowiem wyobrazić sobie rzeczy nieistniejące*, które nie stają się poprzez myśl czymś realnym.

Wn: Nie poznajemy bytu za pomocą myśli – nie może być on przedmiotem myślenia.

Ad 3. *Słowa nie mogą oznaczać niczego innego poza sobą*. Gdy człowiek postrzega jakiś kolor, to nie wypowiada koloru tylko słowo, kto usłyszał jakiś dźwięk (np. huk wodospadu) nie wypowiada go, lecz tylko słowo, które go opisuje. Oprócz tego: każdy inaczej postrzega kolory i dźwięki, i nie wiadomo, kto je postrzega tak, jakimi są w rzeczywistości.

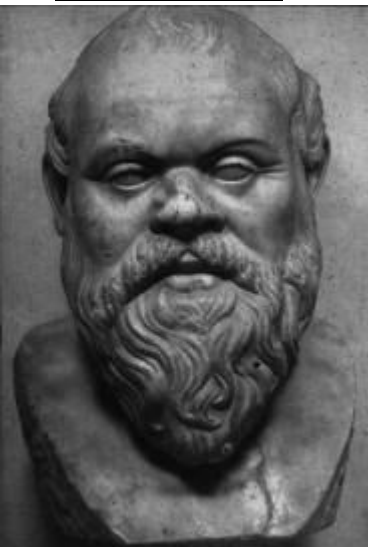
Jeżeli zatem nie istnieje coś takiego jak prawda absolutna, ani nawet względna, to:

- słowo uzyskuje autonomię niczym nie ograniczoną, ponieważ **nie jest ono związane żadnym prawem bytu czy prawdy**;
- w swej ontologicznej niezależności **może służyć więc do wyrażania wszystkiego** (= staje się nośnikiem zupełnie nie związanej z prawdą sugestii, perswazji i przekonywania);
- sztuka władania słowem [*retoryka*] mogła stać się prawdziwym „sterem dusz” w rękach polityka [to strukturalne powiązanie sofistyki z polityką wynika z faktu, iż czymś oczywistym dla starożytnego Greka było, że jedyną treścią każdej publicznej przemowy ma być państwo i jego sprawy].

2. Sokrates i sokratycy „mniejsi”

1. Sokrates

A) Życie

- ur. 470/69 p.n.e. – 399 p.n.e.;
- urodził się w Atenach – był synem rzeźbiarza Sofroniskosa i akuszerki Fainarete;
- jako chłopiec otrzymał typowe wykształcenie młodzieży ateńskiej: w muzyce, literaturze i gimnastyce; w dwudziestym roku życia rozpoczął służbę wojskową jako hoplita;
- nigdy nie opuszczał Aten, chyba że został wezwany do udziału w wyprawach wojennych – walczył pod Potidają, Delion i Amfipolis (bitwy tzw. II wojny peloponeskiej);
- lata 421-406 (po powrocie z wypraw wojennych) to okres stabilizacji życia filozoficznego [nauczanie] i towarzyskiego Sokratesa [w latach tych Sokrates – dzięki swym znajomościom¹ – był w Atenach osobą bardzo wpływową]; w tym czasie ożenił się z Ksantypą², z którą miał 3 synów;

- w rozwoju filozoficznym S. należy wyróżnić dwa etapy: **1) początkowo zajmował się prawdopodobnie fil. przyrody** – był uczniem Archelaosa (ucznia Anaksagorasa). Nie można stwierdzić, jak dalece szedł za naukami swoich nauczycieli [fil. przyrody znajdowała się wówczas w końcowej fazie kryzysu]/ **2) etap opracowania własnych poglądów**;
- **nie chciał brać udziału w życiu politycznym** (w przeciwieństwie do wielu jego poprzedników, zwłaszcza sofistów) negatywnie oceniając metody zarządzania sprawami publicznymi przez ówczesnych polityków;
- gardził dobrami materialnymi i wiódł ubogie życie (**w przeciwieństwie do sofistów nie pobierał opłat za swoje nauki**), mimo to potrafił utrzymać rodzinę (przypuszczalnie odziedziczył pewien majątek);
- legendarną stała się jego fizyczna wytrzymałość, tak na wojnie, kiedy służył jako żołnierz w ateńskiej armii, jak i w czasie sympozjonu³, kiedy nikt nie potrafił dorównać mu w picciu;
- cały swój czas spędzał na rozmowach i rozmyślaniu (czy to biorąc udział w sympozjonie, czy przechadzając się po agorze, czy też przyglądając się ćwiczeniom uprawianym przez młodych chłopców w gimnazjonie);⁴

B) Źródła

- S. nie pozostawił po sobie żadnych pism – uważał, iż w żadnym wypadku nie zastąpią one nauczania ustnego, bezpośredniej dyskusji i wspólnego poszukiwania prawdy;
- najstarsze źródło nt. S. – komedie Arystofanesa „Chmury”¹ [parodia tego filozofa] – S. potraktowany został tu jako mętny filozof przyrody i równocześnie najgorszy z sofistów, którego (bezbożne, nie szanujące tradycji) nauki zgubnie wpływają na młodzież;
- pisma bezpośrednich uczniów S. – Ksenofonta, a zwłaszcza Platona – ten ostatni uczynił S. główną postacią swych dialogów. W dążeniu do gloryfikacji swego mistrza Platon przeobraża go w moralnego herosa, najbardziej autentycznego wychowawcę ludzi [ponadto: przypisuje z czasem S. swoje własne idee filozoficzne];
- pisma Arystotelesa – wspomina on jednak o S. jedynie przygodnie;
- poglądy sokratyków – założycieli tzw. „szkół sokratycznych mniejszych”.

W obydwu wypadkach filozofowie ci nie mieli bezpośredniego kontaktu z S. W przypadku sokratyków mamy dodatkowo do czynienia już z pewną (nad)interpretacją poglądów S.

C) Proces i śmierć

- w r. 399 wytoczono proces S., w trakcie którego skazano go na śmierć; oskarżyciele: **Anytos** (wzbożacz grecki i jeden z przywódców stronnictwa demokratycznego), **Meletos** (opłacony przez Anytosa poeta – autor oskarżenia) i **Lykon** (nauczyciel retoryki);
- oficjalny powód oskarżenia: brak poszanowania bogów greckich, nawoływanie do wiary w inne duchy² oraz deprawowanie młodzieży [w zarzutach wykorzystano m. in. fakt, iż uczniami S. byli Alkibiades i Krycjasz – zdrajcy Aten];
- rzeczywiste przyczyny procesu: **1) osobiste urazy Anytosa** (i innych wpływowych postaci Aten); **2) przyczyny polityczne** – S. uważano za wroga demokracji ateńskiej, on sam też nie krył swoich sympatii do arystokratycznie rządzących: Sparty, Teb, Megary i Krety. Ponieważ jednak innych przeciwników ustroju ateńskiego objęto amnestią (po obaleniu „Trzydziestu Tyranów”), postanowiono pozbyć się filozofa, wnosząc przeciwko niemu inne zarzuty;

- **wyrok skazujący** – pomimo takiego wyroku S. miał możliwość zamiany kary śmierci na dobrowolne wygnanie z Aten. Swoją nieugiętą postawą dał jednak sędziom jedynie taką alternatywę: albo zostanie uznany niewinnym, albo zostanie skazany na śmierć - ważniejsze od życia było dlań jego dobre imię i opinia człowieka uczciwego, na którą pracował przez całe życie;
- w więzieniu S. przebywał 30 dni prowadząc codziennie rozmowy ze swymi uczniami; umarł po zażyciu cykuty wymieszanej z winem;
- krótko po śmierci S. Ateńczycy uświadomili sobie niesprawiedliwy charakter wyroku i na znak żałoby zamknęli wszystkie palestry i gimnazja; oskarżycieli Sokratesa skazali na wygnanie, (Meletosa nawet na śmierć) Sokratesa zaś uczcili posągiem z brązu, wykonanym przez Lizyppa, który został ustawiony w Pompejonie.

D) Poglądy Sokratesa

1. Odkrycie istoty człowieka

- **sofiści** – problemy ich filozofii brały się albo z braku określenia istoty człowieka, albo z jej niespójnego/ nieadekwatnego określenia;
- **Sokrates** – określił na nowo istotę człowieka, uznając za nią **duszę**, która odróżnia człowieka od każdej innej rzeczy
 - nadał poprzez to problematyce człowieka nowe znaczenie.

Dusza w poglądach Sokratesa a wcześniejsze jej rozumienie:

- *Homer, orficy/ pitagorejczycy, filozofowie przyrody, poeci liryczni i tragicy;*
- **Sokrates** – dusza jest naszym **świadomym ja**, naszą **intelektualną i moralną osobowością** [= jest „siedliskiem” naszej aktywności myślenia i działania etycznego], dlatego też:
 - zadaniem człowieka jest **poznać siebie** – troszczyć się o duszę, a nie o ciało.

2. Nowe znaczenie *areté* i przewrót na skali wartości

- *sofiści* – utożsamiali cnotę z biegłościami, których nauczali;

↳ tradycyjne wartości wiązały się albo z: **1)** ciałem [życie, zdrowie, tężyzna fizyczna], albo z **2)** ze stroną zewnętrzną człowieka [bogactwo, sława, władza].

- *Sokrates* – skoro człowiek = dusza, cnotą może być wyłącznie **to, co czyni duszę dobrą** [tj. taką, jaką powinna być ze swej natury]

↳ arete jest wiedzą czyli poznaniem, przeciwieństwem jest brak wiedzy (ignorancja).

Rozumienie wiedzy:

- *nie chodzi o wiedzę w dzisiejszym sensie* (= wykształcenie/ doświadczenie w danej dziedzinie i umiejętność jego zastosowania);

- *nie była to również wiedza* (etyczna), *tak jak ją pojmowali sofiści*, a wcześniej poeci – tj. jako coś opartego na obyczajach, zwyczajach i przekonaniach społeczeństwa greckiego;

- wiedza według S. to:

- ↳ - **wiedza etyczna**, dotycząca kategorii moralnych jak: przyjaźń, miłość, odwaga itp.;
- ↳ - ma być oparta na **racjonalnych podstawach** i w taki też sposób uzasadniana;
- ↳ - nie może być więc: oparta na **intuicji** lub/ i **efektem bezrefleksyjnego dostosowania się** do obyczajów i ogólnie uznanych przekonań.

3. Etyka Sokratesa – intelektualizm etyczny

Stosunek do dóbr materialnych:

Sława, władza czy sprawność fizyczna, a także związane z nimi dobra materialne, same w sobie *nie są dobre ani złe*, są po prostu *obojętne*. Są jednak narzędziami człowieka – *wiedza o nich pozwala je wykorzystywać w złym bądź dobrym celu* i wtedy mówimy o nich, że są złe lub dobre.

Utożsamienie: **cnota = wiedza (moralna) = dobro**:

- - *cnota i wiedza są jednym* – jest ona **dobrem najwyższym i bezwzględnym** (teza przeciwna w stosunku do relatywizmu sofistów), jedynym dobrem, o które człowiek powinien zabiegać;
- - *tożsamość dobra i wiedzy* – kto czyni zło, **czyni je poprzez swoją niewiedzę**, a nie dlatego, że chce zła, wiedząc, że jest złem (= nikt nie czyni zła dobrowolnie/ świadomie).

Wynika stąd:

- 1) cnoty można się *nauczyć*;
- 2) gdy posiadziemy tę wiedzę, *samoistnie wybierzemy życie zgodnie z nią*.

4. Dialektyka Sokratejska

- Odwołanie się do nowego pojęcia duszy i postulatu dbania o nią, tłumaczy *zdecydowane zerwanie z metodą sofistów*, a nawet jej całkowite odwrócenie.

- Drogą dochodzenia do prawdy (a tym samym do cnoty) staje się dla S. specjalnego rodzaju *dyskusja*, zwana *dialektyką*. U Sokratesa składały się na nią:

- 1) *metoda elenktyczna* – *reductio ad absurdum* tez oponenta;
- 2) *metoda majeutyczna* (dosł. *położnicza*) – pomaganie uczniowi w uświadomieniu sobie prawdy poprzez umiejętne stawianie pytań.

Sofiści:

Cel: przekonanie słuchaczy do **swych racji**;

Forma: popisowe mowy (**monolog**);

Środki: zarówno **dowód logiczny** jak i **świadectwo poetów** [= odwoływanie się do autorytetów i tradycji].

Sokrates:

Cel: uczynienie (indywidualnego) **człowieka lepszym** [wynika to z postulatu dbania o duszę];

Forma: **dialog** (wciągający zarówno nauczyciela jak i ucznia w poszukiwanie prawdy);

Środki: wyłącznie **racjonalne uzasadnianie**.

Etapy dyskusji Sokratejskiej:

- a) uznanie własnej niewiedzy [= ironia Sokratejska];
- b) nakłonienie rozmówcy do zdefiniowania własnych poglądów;
- c) ujawnienie błędów i sprzeczności, do jakich prowadzą tezy rozmówcy (*reductio ad absurdum*);
- d) naprowadzanie rozmówcy odpowiednio postawionymi pytaniami na właściwe rozwiązania.

metoda elenktyczna

metoda majeutyczna

Język potoczny a język religii i poezji w Starożytności

A. Starożytne Indie

W aspekcie kulturowym *w indyjskiej tradycji językowej* da się wyróżnić dwa odrębne nurty:

- (1) nurt związany z tradycją wedyjską i sanskrytem [= najstarsza faza języka staroindyjskiego];
- (2) różnorodne języki literackie (prakryty), wywodzące się z języka wedyjskiego.

w ramach *tradycji wedyjskiej*:

- - została zachowana cała mitologia indyjska, usystematyzowana i podniesiona do rangi dogmatu;
- - na jej podstawie ugruntowano system norm i nakazów, dotyczących całej sfery życia codziennego – wartości moralnych/ etycznych;
- - twórcy kanonicznych tekstów wedyjskich starali się jak najdokładniej zachować to, co zawierały przekazy mitologiczne (= ograniczali się do redagowania/ komentarzy do tychże przekazów);
- - wymóg dosłownego spisanie/ zakaz parafrazowania utworów przekazu ustnego wiązał się z przekonaniem, iż słowo takiego przekazu jest przede wszystkim „głosem” boga (słowo-głos jako bóstwo jest aspektem samego aktu stworzenia i objawienia pierwotnej prawdy o świecie);
- - stąd treść tych pism, a także i same pisma traktowane były jako święte (przekaz samych bogów), w co człowiek nie mógł ingerować;
- - **dlatego**: użycie języka świętych pism w ramach odprawianych rytuałów religijnych było z góry ściśle określone – należało dokładnie zwracać uwagę na ortografię czy wymowę poszczególnych słów i dźwięków, w przeciwnym bowiem razie sam rytuał stawał się nieważny.

- (!) język archaicznych hymnów wedyckich (*lingua sacra*) – jako taki budził głęboki respekt i *wymagał z szacunku dla istoty wyższej staranności i precyzji w posługiwaniu się nim*;
- (!) było to możliwe do osiągnięcia tylko *drogą dokładnej znajomości jego budowy* [= zainteresowanie strukturą, użyciem języka, zachowaniem językowym wbudowane było w kulturze indyjskiej w szerszy kontekst instytucji religijnych].

B. Starożytna Grecja – kwestia użycia języka (potocznego) w świetle filozofii Platona

- W przeciwieństwie do Indii – zainteresowania budową i funkcjonowaniem języka w Grecji **nie da się wyjaśnić na tle instytucji religijnych** [= brak świętych pism jako źródeł dogmatów wiary, brak wpływowej kasty kapłańskiej jako strażnika słowa objawionego].
- Aż do czasów Platona (ok. V w. p.n.e.) – Grecy (choć znali alfabet) **nie opanowali techniki rozpowszechniania tekstów pisanych**.

- Dlatego: zmuszeni byli jeszcze długo do posługiwania się **techniką przekazu ustnego** przede wszystkim w wypadku tekstów eposu homeryckiego.
 - teksty **zawierające wiedzę**, przekraczającą potrzeby codziennych stosunków międzyludzkich;
 - ich (dosłowne) zapamiętanie i przekazanie kolejnym pokoleniom = nieodzowny **warunek zachowania tożsamości kulturowej**.
- Charakterystyka **techniki przekazu ustnego** (= postać tekstu – jak najłatwiejsza do zapamiętania)
 - - **język poezji** (rymy, kompozycja rytmiczna, określona ilość sylab w wersie);
 - - ściśle ustalony sposób **rozpoczynania i zakończenia przekazu**;

- operowanie nie doborem poszczególnych wyrazów, lecz ścisłym **systemem tradycyjnych wyrażen gotowych** (= ustalonych formułek na określenie powtarzających się sytuacji, osób i postaw ludzkich)
- dodatkowy czynnik w kontekście eposów homeryckich – dla Greka z czasów Platona ich język był językiem **archaicznym**, nie używanym w mowie potocznej (dlatego mógł być odbierany jako rodzaj *mowy wyszukanej, nie do końca zrozumiałej*).

Poglądy Platona na ten sposób przekazu wiedzy:

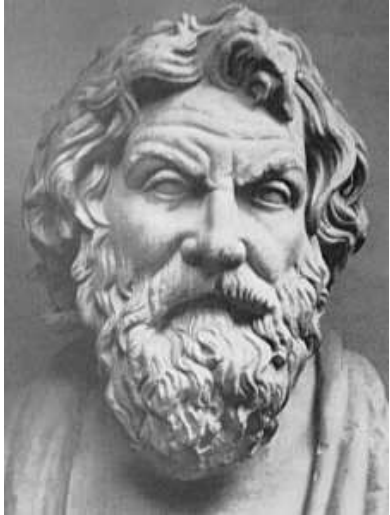
- typ mowy autorytatywnie **jednokierunkowej** (nie zachęca do dyskusji, nie uwzględnia możliwości wyjaśnień, pytań czy repliki);
 - styl wymagający **uległości** i milczącego wsluchania się w przekaz;
 - brak możliwości zastosowania do usłyszanego tekstu wymagań logicznego myślenia takich jak w rozmowie potocznej (konsekwencja archaicznego/ podniosłego stylu wypowiedzi = wrażenie jakby istniała jakaś „szlachetniejsza” i **bardziej tajemnicza logika** od tej obowiązującej w dialogu potocznym).
- język poezji jest „**paraliżem umysłów słuchaczy**” – narzuca **gotowy obraz świata** i działa **destrukcyjnie** na zdolność do obiektywnego myślenia

Funkcje języka potocznego w kontekście języka poezji

- **(a)** środek **demaskatorski** – obnażający ignorancję osób operujących utartymi formułkami, bez ich zrozumienia;
- **(b)** środek **terapeutyczny** – ma na celu wyrobienie krytycznego dystansu wobec gotowego obrazu świata, jaki narzuca język poezji;
- **(c)** **sposób komunikacji** (forma dialogu) pozwalający na **rewizję zastanej wiedzy i jej rozwój**.

2. Szkoły sokratyczne mniejsze

A) Antystenes i szkoła cynicka

- ur. w Atenach ok. 444/ 436 – ok. 365 p.n.e.;
- początkowo uczeń Gorgiasza (przyjaźnił się także z innymi sofistami), uczniem Sokratesa został dopiero w podeszłym wieku;
- u Sokratesa podziwiał przede wszystkim niezwykłą zdolność panowania nad sobą, siłę ducha, wytrzymałość w znoszeniu trudów, samowystarczalność – krótko: **całkowitą wolność**, zinterpretował zatem sokratyzm jako orędzie wolności i wyzwolenia;
- prawdopodobnie za jego sprawą Anytos został skazany na wygnanie, a Meletos na śmierć (oskarżyciele Sokratesa);
- starożytni historycy przypisują mu autorstwo licznych pism – wszystkie jednak zaginęły.

a) Znaczenie terminu ‘cynik’

Termin ten wywodzi się od słowa „pies” i ma wydaje się mieć podwójną genezę:

1. Antystenes wykładał w gimnazjum *Kynosarges*¹, co oznacza „bystry pies”;
2. nazwa ta może pochodzić również od **przezwiska psy** (grec. *kynos*) nadanego cynikom od właściwego im zwyczaju publicznego załatwiania wielu potrzeb, również fizjologicznych;

Antystenesa nazywano *Zwyczajnym Psem*, jego najślawniejszy uczeń – **Diogenes z Synopy** – nazwał siebie po prostu *Diogenesem Psem*.

Do filozofów cynickich zalicz się również **Hipparchię** - grecką filozof i znaną nauczycielkę filozofii. Była ona żoną Kratesa (filozofa i twórcy komedii teatralnej).

b) Antystenes a Sokrates – zbieżności w ich poglądach

1. Antystenes przejął sokratejską *koncepcję duszy*;
2. jak i centralne tezy sokratejskiego *intelektualizmu etycznego*:
 - cnota *wystarcza do szczęścia*,
 - można się jej *nauczyć* (= nie jest przywilejem arystokratycznego pochodzenia),
 - raz ją zdobywszy, *nie można jej utracić*.(!) Ograniczał on jednakże wagę tych tez, ponieważ głosił jednocześnie, iż:
 - cnota nie potrzebuje niczego oprócz *Sokratesowej siły woli*;
 - cnota przejawia się w czynach – *nie potrzeba jej ani wielu słów, ani nauki*.
3. Z potraktowania cnoty jako jedynej wartościowego przedmiotu filozofii wynikało *negatywne stanowisko wobec filozofii przyrody* – kto dla niej zużywa swoją energię, na próżno usiłuje zdobyć poznanie.

c) Antystenes a Sokrates – różnice

Sokrates	Antystenes
1. <u>Stosunek do przyjemności/ dóbr materialnych</u> : nie są one ani złe ani dobre – ich wartość zależy od sposobu ich spożytkowania.	1. <u>Stosunek do przyjemności/ dóbr materialnych</u> : wszystkie przyjemności i pożądania (zwłaszcza cielesne) są niezależnie od okoliczności złem.
2. S. tkwił jeszcze zupełnie w ideale <i>polis</i> – tak ustawiał swe metody wychowawcze, jak gdyby możliwe było tylko kształcenie osób zdolnych do rozkazywania albo okazywania posłuszeństwa.	2. <i>Całkowite zerwanie z etosem polis</i> .

Ad. 1) Stosunek Antystenesa do przyjemności i dóbr wynika z dwóch czynników:

a) uznania cnoty za **jedyną wartość**;

b) postulatu **absolutnej wolności** i samowystarczalności:

- przyjemność za każdym razem, kiedy się jej szuka, **uzależnia człowieka** od przedmiotu/ osoby, od której ona pochodzi i odciąga go od osiągnięcia cnoty;
- szczęście polega na byciu autonomicznym od wszelkich rzeczy i innych ludzi – na **nie-potrzebowaniu-niczego**.

Ad. 2) Zerwanie z etosem *polis*:

a) tradycyjne społeczeństwo *polis* postrzegało *honor, sławę, męstwo* czy *zaangażowanie w sprawy państwa* jako zalety (→ charakter rel. publicznej); dla A. były to rzeczy, które **również stają człowiekowi na drodze do cnoty**;

b) jeżeli społeczeństwo jest strukturą hierarchiczną, **należy je odrzucić** - *każdy człowiek jest bowiem wart tyle samo* niezależnie od tego, jakie miejsce zajmuje w tej strukturze;

c) interesem i celem każdego człowieka powinno być indywidualne dążenie do osiągnięcia cnoty w rozumieniu cynickim, w dążeniu tym **uczestniczenie w życiu społecznym może tylko przeszkadzać**;

d) **przeciwstawienie się koncepcji bóstw uznawanych przez państwo** – istnienie wielu bóstw jest tylko deklaracją prawa, gdyż z natury Bóg jest tylko jeden i nie można go do niczego przyrównać, ani go sobie wyobrazić.

B) Arystyp i cyrenaicy

- ur. ok. 435 – ok. 366 p.n.e.;
- pochodził z **Cyreny**, bogatej kolonii greckiej, położonej na wybrzeżu afrykańskim;
- typ dworaka i światowca, zdecydowanie odstającego poziomem życia od przedstawicieli proletariatu [zaciążyło to poważnie na jego wizji świata, skrajnie odmiennej nie tylko od Antystenesa, ale też od samego Sokratesa];
- był uczniem Sokratesa, wcześniej poznał poglądy Protagorasa, *w wielu punktach pozostał wierny sofistom* (pobierał opłaty za swe nauki), sofistą nazwał go również Arystoteles;
- w swojej ojczyźnie był związany ze środowiskami **antydemokratycznymi**, po śmierci Sokratesa do Cyreny już nie powrócił [jako przeciwnik demokracji był tam persona non grata];
- twórca doktryny **hedonizmu**.

Arystyp – Sokrates – Antystenes

- Arystyp – **podobnie jak Antystenes** – podziwiał u Sokratesa: umiejętność stawiania się ponad rzeczami i wydarzeniami, posiadania bez bycia posiadany oraz pogardy dla tego co zbyteczne.
- W **przeciwieństwie do Antystenesa** zła nie dopatrywał się w przyjemnościach i ich zaspokajaniu, lecz w przyzwoleniu na to, by się od nich uzależnić (w tym względzie był bliższy Sokratesowi).
- W **przeciwieństwie do Sokratesa** nie utożsamiał cnoty (dobra) z wiedzą etyczną, jeśli istnieje jakieś dobro, to jest nim **dobro ciała** i jest ono **dobrem najwyższym**.

Ze zrównania dobra z przyjemnościami cielesnymi wynika stosunek Arystypa do nauki i teorii poznania:

- **Filozofia przyrody nie ma żadnej wartości** (= nie wyjaśnia, jak być szczęśliwym).

- Podobnie **matematyka**: *nie ma nic wspólnego z dobrem i złem* (czyli szczęściem).
- **Logika**: może być *użyteczna* – jeśli potraktować ją jako elementarną *naukę o kryterium prawdziwości* opartą na *doznaniach zmysłowych*.
- **Teoria poznania (sensualizm)**: poznajemy wyłącznie nasze *subiektywne stany* – a nie rzeczy, które je wywołują – należy więc poświęcać się *jedynie tym pierwszym*.
- **Etyka**: *tylko* ta dziedzina filozofii *warta jest poświęcenia* (bo udziela nam odpowiedzi na pyt.: *Jak być szczęśliwym?*).

minimalistyczne (= ograniczone do etyki i wąsko pojętej logiki) i
utilitarystyczne (= zorientowane na pożytek)
rozumienie nauki

Etyka

- każda przyjemność jest dobrem, niezależnie od tego, skąd się ona bierze, i czy powstaje dzięki czemuś, co uznawane jest za nieprzyzwoite;
- przyjemności cielesne górują nad duchowymi;
- przyjemności różnią się między sobą jedynie ilościowo (= intensywnością), nie jakościowo;
- przyjemność jest stanem przelotnym: trwa tak długo, jak długo działa wywołujący ją bodziec;
- dlatego: nie należy wyrzekać się przyjemności obecnej dla wizji jakiegoś przyszłego szczęścia (ponieważ jeszcze go nie ma i jest niepewne), ani też wspominać przyjemności minionych (bo już ich nie ma) = liczy się tylko to co jest teraz;
- przyjemność jest naturalnym celem działania wszystkich istot – dążą do niej zwierzęta a także (instynktownie) człowiek od momentu swych narodzin;

(!) Jednakże: przyjemność możemy zdobyć jedynie wtedy, gdy nie jesteśmy niewolnikami dóbr – należy więc unikać uzależniania się od nich (wiąże się to z cierpieniem gdy ich brak);

(!) Dlatego też: aby wieść życie przyjemne, należy w porę, chwila po chwili dawkować sobie uciechy życia.

mędrcom (= tym kto posiadał **arete**) jest ten, kto potrafi żyć możliwie jak najprzyjemniej bez uzależniania się od dóbr

Zerwanie z etosem *polis* – w kierunku kosmopolityzmu

Diogenes Laertios: *Na pytanie, co dała mu filozofia, odpowiadał: „To, że mogę czuć się swobodnie w każdym otoczeniu”.*

Odejście od struktury *polis* dokonuje się w imię egoizmu i hedonistycznego utilitaryzmu = zaangażowane uczestnictwo w życiu publicznym nie pozwala cieszyć się życiem w sposób pełny:

- zagraża temu zarówno bycie czyimś poddanym;
- jak i bycie osobą sprawującą władzę (która również wiąże się z określonymi obowiązkami i jest źródłem trosk).